

СССР

СП. „ВОПРОСЫ ЛИТЕРАТУРЫ“, 1977, кн. 1—4

Първите четири книжки на сп. „Вопросы литературы“ за 1977 г. продължават достойно линията на списанието, която се отличава със съчетанието между задълбочено и аналитично вникване в процесите в съвременната съветска и световна литература, приносно осветляване на теоретически проблеми и внимание към възлови моменти от литературната история, видени в духовния контекст на съвременността. Именно това придава вътрешно единство независимо от тематичната и проблемна пестрота на отделните книжки на сп. „Вопросы литературы“, орган на Института за световна литература „Максим Горки“ и Съюза на съветските писатели.

Кн. 1 от 1977 г. се открива със статията на Л. Новиченко, Ю. Суровцев, Е. Книпович, А. Бочаров, А. Сахаров под наслова „Пред петгодишнината от постановление на ЦК на КПСС. „За литературно-художествената критика“. Разглеждайки различни въпроси, свързани със състоянието на критиката и задачите, стоящи пред нея, авторите принципиално и обосновано отбелязват някои съществени моменти в развитието на критиката през този период, спират се на постиженията и нерешените й проблеми.

Безспорно централно място в книжката заема статията на Д. Ф. Марков „Исторически отворена система за правдиво отражение на живота“, която обобщава резултатите от няколкогодишния разговор по проблемите на социалистическия реализъм, воден на страниците на списанието, а също така и в други съветски издания.*

Статията на В. Ковский „Реалният живот на романа“ е насочена към някои нови явления в съветската проза от последните години, които сигнализират за появата на една особена разновидност на жанра, и по-точно за активните трансформационни вътрешножанрови процеси, които оформят физиономията на съвременния съветски роман. Със статията на Н. Джу-

сойти „Излизайки от фолклора“ списанието започва разговор за взаимоотношенията „фолклор — литература“ във времето на поставяне основите на литературата — една тема, която има пряко значение за ред т. нар. „новописмени“ литератури на някои съветски народи, преживели в няколко десетилетия развойни процеси, чийто мащаби в други случаи се измерват с векове.

Като пример за стремежа да се разглеждат литературно-историческите въпроси в съвременен идеологически и естетически контекст може да бъде посочена статията на М. Гус „Вехите“ на реакционната идеология“. Статията на Ю. Коринец „Детската книга и политиката“ допълва богатото и разнообразно съдържание на книгата заедно с интересните материали от рубриките „В творческата лаборатория“, „Публикации и спомени“, „Дискусии, бележки, отзвучи“, „Обзори и рецензии“ и др.

Кн. 2 на списанието се открива с обсъждането на произведенията на Валентин Разпутин, в което вземат участие О. Салинский, В. Оскоцкий, Ю. Селезнев, А. Овчаренко и Е. Старикова. Тази плодотворна традиция на списанието — да събира критиките около кръглата маса, за да бъде разгледано творчеството на някои от изтъкнатите съвременни съветски писатели — и в дадения случай доказва своите предимства, главното от които е, че в съприкосновението на няколко различни гледни точки се открива възможност да се осветлят различни страни на дадено творческо дело, да се види явлението в цялата му пълнота и многоизмерност.

Към един съществен въпрос от методологически характер е насочена анкетата на тема „Необходими ли са в литературознанието хипотези?“, в която взимат участие Г. Асатиани, С. Бочаров, Б. Бурсов, Л. Гинзбург, Я. Гордин, Н. Долнина, В. Камянов, А. Кушнер, Д. Максимов, М. Нолман, Вл. Огнев, Л. Озеров, К. Пигарев, Ст. Рассадин, Б. Сарнов, Б. Слуцкий, В. Турбин, Т. Цяловская, А. Чичерин, Н. Ейдельман. Дори простото изброяване на участниците показва, че е невъзможно в един ограничен обем да се даде представа за нюансите във всички

* Статията на Д. Ф. Марков публикуваме изцяло в кн. 5/1977 г. — бел. ред.

мнения. Но е показателно, че въпреки твърде големите разлики в оценките на двете статии, послужили като повод на редакцията да се обърне с този въпрос към литературоведи и писатели (В. Рее-птер, Над ръкописа на „Русалка“, и А. Битов. Три „пророка“), всички участници са единодушни, че духът на творческото търсене, присъщ на марксистическото литературознание, изисква да се отговори положително на зададения въпрос.

Статияте „Безумието“ на доктор Суифт“ от Л. Трауберг, „А. И. Херцен и Г. А. Лопатин (За срещата през 1867 г.)“ от С. Лицинер, „Експерименталната поезия. Урокът на Робер Деснос“ от Т. Балашова и „А. С. Суворин: портрет на фона на вестника“ от И. Соловьева и В. Шитова засягат различни въпроси из областта на литературното минало, очертавайки широкия диапазон на интересите — от западноевропейската класическа и съвременна литература до наследството на руската класическа литература — и подходите на изследователите.

Кн. 3 за 1977 г. се открива със статията на Ал. Михайлов „Тезиси за поезията (изводи, тенденции, перспективи)“. В нея авторът, като взима пред вид и разговора за поезията, воден на страниците на списанието през миналите две години, се стреми да очертае основните процеси в развитието и да огледа новите явления в лирическата панорама от дистанцията на времето да пречени и резултатите от критическите дискусии около поезията.

Две статии — „Повелата на времето“ от С. Исаков и „Минало и настояще“ от Р. Бикмухаметов — разглеждат методически въпроси на преподаването на много-националната съветска литература във вузовите в СССР.

Статията на Тончо Жечев „И ние сме дали нещо на света...“ разглежда проблема за особеностите на развитието на новата българска литература във връзка с нейното „закъсняло ускорено развитие“, според формулата на Г. Гачев. Без да цели изчерпателно разглеждане на въпроса, авторът се спира на някои особености на нашата литература през миналия и началото на настоящия век, за да направи паралел с развитието на съвременния български роман през 50-те и 60-те години и да покаже характерните тенденции в развитието на съвременната ни проза.

Заслужава да се отбележи и статията на Ю. Лотман и Б. Успенски „Нови аспекти на изучаване на културата на древна Русия“, в която авторите разглеждат книгата на акад. Д. С. Лихачов и А. М. Панченко „Смеховой мир“ Древней Руси“. Впрочем новаторският труд на изтъкнатия медиовист и неговия ученик е в случая предимно повод, за да се обсъдят някои

нови пътища за изучаването на руската култура. И независимо от редица свои несъгласия — в това число и принципиални — авторите на статията Ю. Лотман и Б. Успенски изтъкват преди всичко методологическата новота и плодотворност на разглеждания труд.

Особен интерес представлява и статията на С. Ломинадзе „Тайният хлад“, публикувана под рубриката „Над редовете на едно произведение.“* Авторът, работещ отдавна над изучаването на творчеството на Лермонтов, разглежда стихотворението „Выхожу я один на дорогу“ като своеобразен синтез, „резюме“ на ред централни в творчеството му теми и мотиви.

Последната засега кн. 4 на списанието се открива със статията на Ю. Оснос „Литературата и НТР. Търсения. Находки. Заблуждения“, Ю. Кузменко „Да се предаде богатството на нашия живот...“ и Н. Федоренко „Светът, видян в три измерения“, насочени към проблеми на съвременността в живота и в литературата.

Темата на поредното обсъждане, този път насочено към литературната история, е „Наследството на революционните демократи и съвременността“. Дори само формулировката ясно показва нещо много съществено за подхода на списанието към наследството на миналото — стремежа то да се свърже с проблемите на днешния ден, да се потърси развитието и традициите му във времето. И независимо че мненията на участниците В. Жданов, А. Володин, А. Дементьев, Е. Плимак, У. Гуралник, Р. Шагинян, С. Конкин, М. Кургинян, С. Лицинер, Г. Соловьев, Н. Гей и Б. Егоров засягат различни аспекти на проблема, резултатите ще бъдат безспорно в полза на по-нататъшното изучаване на наследството на революционните демократи.

Заслужава да се отбележи и статията на В. Молчанов „Корозията на вечната метафора“, разглеждаща критично „ролевите“ концепции в съвременното буржоазно литературознание и културология.

Х. Б.

* В аналогичната си рубрика „Анализи“ сп. „Литературна мисъл“ възнамерява в скоро време да помести анализи на класически творби на световната литература, изпълнени от съветски и други литературоведи — бел. ред.

„ORBIS LITERARUM“, Копенхаген, 1976, кн. 1

Редакцията на датското списание „Орбис литературум“ проявява специален интерес към статии, в които се изследват проблеми на литературната теория. Затова не трябва да предизвиква удивление фактът, че почти половината от обема на кн. 1 за 1976 г. се заема от статията на У. Марголин — „Разграничаването на литературната творба и читателят“. В нея авторът — професор по сравнително литературознание в университета в Алберта — анализира спецификата на литературната творба от гледна точка на „обикновения съвременен читател“, когато той съзнателно разграничава както от подходящия с научен критерий към художествените произведения литературовед, така и от обикновения читател от минали епохи. Тази статия би трябвало да се оцени като нов опит за комплексен отговор на известния въпрос, който постави Р. Якобсон — „Какво превръща един словесен изказ в литературна творба?“

В началото на своето изложение У. Марголин приема като постулат съществуването на четири основни елемента, които разграничават литературното произведение от другите видове текст. Те според него могат да бъдат определени като:

1) „литература по форма“, т. е. наличие на специфични формални отличия на литературния текст, които не се срещат или най-малко не са типични за другите видове текст; 2) „литература по качество“ — както пояснява авторът, това са съдържащите се в литературния текст „комплексни качества“ (естетически, познавателни, идеологически, културно-исторически и пр.), които могат да бъдат оценени от реципиента съобразно с неговите познания, способности, емоционална нагласа; 3) „литература по статус“. Тук авторът има пред вид „специалното познавателно отношение на читателя към информацията стойност на литературната творба“, обусловено от нейната „фактивност“; (Това понятие авторът изяснява по-нататък подробно.) 4) „литература по рецептивност“ или обусловен от текста на творбата или от извънтекстови фактори особен тип на възприемане от страна на читателя.

У. Марголин изтъква, че тези 4 елемента за разграничаване на литературното произведение биха могли да бъдат групирани в 3 отличителни белега на литературния текст, като елементите (1) и (2) запазят самостоятелното си значение, а (3) и (4) бъдат обединени. При първия елемент — „литература по форма“, пише той, имаме отличителни черти, които са изцяло текстови и могат да бъдат доказани обективно чрез наблюдение и анализ. Формалните

качества, които са важни тук, изтъква авторът, не са зависими нито от извънтекстовите обстоятелства, при които читателят възприема творбата, нито пък от неговата предварителна нагласа и очакване. Тези формални качества имат според Марголин неутрален характер и не изискват качествено оценъчна дейност от страна на читателя; те само предизвикват у него асоциативна връзка на четения текст с други, съдържащи тези формални отличия текстове, които в представите му са литературни текстове. Останалите три от изброените разграничителни елементи — пише авторът на статията, ангажират в несравнимо по-голяма степен оценъчната дейност на читателя и предполагат възникването на особен тип читателско поведение. Особено място сред тях заема вторият елемент на разграничаване — „литература по качество“, който според Марголин заема междинно положение между елемент (1), от една страна, и елементи (3) и (4), от друга. Това в същност е „качествена оценка на текста“ от страна на читателя и актуализиране на представата за неговата съотносимост с естетически и културни ценности, известни на реципиента. За разлика от разграничаването на литературния текст „по форма“ — изтъква авторът, тук се изискват обобщителни заключения от страна на читателя по отношение на целия текст, разкриване на качества от комплексен характер в него. Докато при „разграничаването на форма“ дейността на читателя се ограничава в идентифициране на отделни белези, до това, което във философията би могло да се определи като „явление“, то при разграничаването на литературата „по качество“ се търсят неща, съотносими с философската категория „същност“; текстът се транспонира в сферата на културни, познавателни и естетически стойности.

В същност много малък брой от текстовете, които читателят без колебание би определил като литературни по форма, биха били за него литературни текстове по критерия на качествена разграничаване, пише авторът на статията. И, обратно, немалък брой читатели биха определяли „по качество“ някои текстове като литературни, които според формалната им характеристика не са литературни творби — например някои политически речи, учебници по история и география. Това наблюдение изправя автора пред сложния проблем за спецификата на качествена оценка на литературното произведение, който, както е известно, е и основен за литературно-критическия анализ. Марголин тук споменава многообразието от фактори, което обуславя оценъчната дейност на читателя и литературния критик — естетически, културно-политически, идеологически, познавателни и пр., но предпо-

чита да избегне полемиката около приоритета на някои от тях. Той отбелязва, че ограниченият аспект на неговото изследване не правел необходимо третирането на споменатата дискусийна проблема и се задоволява само с изтъкването на „сложния комплексен характер“ на разграничаването на литературната творба „по качество“, който в отделни случаи определял условно възприемане на някои текстове като литературни; литературно-историческата значимост на някое произведение не предполага, че съвременният читател непременно би го определил „качествено“ като литературна творба. Докато „идеологическата стойност обуславя йерархията в комплексните качества на дадена литературна творба — пише Марголин, — то те ще бъдат възприемани винаги в съчетание с обществено-историческия контекст, и в оценъчната си, а оттука и в „литературно-разграничаващата“ си дейност отделният читател ще бъде зависим от обществото, в което живее. Тази правилна мисъл на Марголин обаче насочва и към фиктивния характер на сборното понятие „съвременен читател“, от чито позиции авторът иска да определи принадлежността на даден текст към литературата. Защото не всеки съвременен читател може да открие същностни качества на текст, който е далеч от неговата (или на неговото общество) система от художествени и идейно-политически ценности. Показателен пример е абстракционистичното изкуство или т. нар. „конкретна поезия“. Впрочем на този проблем авторът отделя специално внимание в края на статията си.

Елементите (3) и (4) — разграничаване на литературния текст „по статус“ и по „рецептивност“, изтъква по-нататък У. Марголин, се отнасят изключително до отношението на читателя към творбата. Тук оценката на даден текст като литературен е резултат на взаимодействието между текст и контекст, в резултат на които възниква особен тип читателско поведение, пише авторът. Прочетеното тогава не се възприема само като словесна информация, а като културно явление. Определянето на един текст като литературен „по статус и рецепция“ предполага установяване на неговата функционална и комуникативна стойност. В този случай в центъра на внимание не е „текстът в себе си“, а преди всичко позицията на читателя към текста. Авторът на статията дава тук своето тълкуване на „фиктивността“ на литературната творба. Според него тя е „особен вид отношение между два вида словесно изразяване, от една страна, и между тях и „несловесната реалност“, от друга. Под два вида словесно изразяване той има пред вид разликата между адресираната пряко до читателя обективна словесна информация в творбата и това, което е художествена

измислица. Осъзнаването на „фиктивността“, изтъква авторът на статията, е разгадаване на кода литературния текст и води до своеобразно променяне на интереса на читателя към съдържащата се в него словесна информация. Това води и до особен вид рецептивност, който е характерният според У. Марголин четвърти елемент при разпознаването на литературния текст от страна на читателя. Тази особена рецептивност обаче, както изтъква авторът на статията, предполага преди всичко естетическа оценъчна дейност, това означава, че читателят отново се стреми да открие литературни качества, т. е. в неговата литературно-разпознаваща дейност участва отново елемент (2), възприятието на един текст като литературен по качество. (Споменахме вече, че според Марголин разграничаването на даден текст като литературен „по качество“ предполага откриване както на естетическата му стойност, така и на неговите познавателни, идейни и културно-исторически качества.) Обикновено прилагането на естетическия критерий към един текст, пише авторът на статията, предоставя разпознаването му като художествено-фиктивен, а освен това и определянето му като литературен „по качество“.

В статията си У. Марголин и по-нататък отделя широко място на проблема за „фиктивността“ на литературния текст, който според него е особено важен за изясняване на особения начин, по който литературната творба се възприема от читателя. Докато определянето на един текст като литературен „по форма“, пише той, се осъществява чрез идентифициране на отделни формални белези в него, установяването на фиктивност в текста предполага особен вид негативна оценка на съдържащата се в него информация. Авторът схваща негативната оценка като „установяване на малочисленост на прагматичната функционалност на литературния текст“ главно на конкретно познавателно ниво. Трябва да се изтъкне, че тук У. Марголин няма пред вид литературната творба като цяло, а само т. нар. фиктивни елементи в нейното съдържание, които настройват читателя към възприятие, което значително се различава от това при четене на текстове от научен характер например. При неговия анализ се пренебрегва обаче познавателният елемент, който често съпътства художественото възприятие на дадена литературна творба; той е забележим и при разпознаване на „фиктивния“ характер на повествованието. Според автора на статията важна особеност при възприятието на литературния текст от страна на читателя са обусловените от „фиктивността“ ограничения, които се отнасят до три различни нива: познавателно, оценъчно и прагматическо. Тези ограничения, пише

Марголин, образуват своеобразна система на „блокирани отношения“ между литературния текст, от една страна, и читателя и контекста, от друга, или, изразено накратко, между „света“ и словото“. В статията се пояснява подробно същността на тези блокирани отношения; в същност те не са нищо по-различно от осъзнатото дистанцирано отношение на читателя към информацията, която носи текстът на една литературна творба. Ето впрочем и шестте белега на „фиктивността“, които по мнение на автора на статията определят характера на даден текст като „литература по статус“:

- 1) „Не е истина“. Към текст, който предизвиква у читателя представата за „фиктивност“, отпада изискването за „истинност“, за аргументиране на изнесените като „факти“ твърдения на автора. И качествено-оценъчната дейност на читателя не се влияе от осъзнаването от него неистинност на текста.
- 2) „Липсва съотнositелност“. Изказаното в литературната творба не се отнася задължително до автора на творбата, до неговото обкръжение и до времето, в което той е написал творбата. Текстът не се отнася задължително до някаква реална ситуация.
- 3) „Контекстът не изяснява“. Тук трябва да се спомене, че под „контекст“ У. Марголин има пред вид информация от различни канали, която е в някаква връзка с даден текст. (На този проблем, който е свързан с една от основните тези в статията и намира обширна интерпретация в заключителната глава на статията, ще се спрем по-късно.) Въпреки че белезите (1) и (2) на „фиктивността“ показват дистанцираност на изказа в литературния текст от факти и явления в реалната „несловесна“ действителност, пише Марголин, то в този текст може да бъде изградена представа за реални взаимоотношения, сбъти, места. Информация от „контекста“ обаче не води до възникване на представа за реалност на изказаното в литературната творба, не изяснява загатнатото, предполагаемото в нея. Анализирайки тези три белега на „фиктивност“, авторът на статията стига до извода, че литературният текст не изпълнява основните условия на речевата дейност и заради това няма „бихейвиористично“ или „прагматично“ значение нито за писателя, нито за читателя. Литературният текст като цяло, пише У. Марголин, е изказ без реален контекст и без реална говорна ситуация. Като се има пред вид това, пише авторът на статията, могат да бъдат разбрани и останалите три белега на „фиктивността“, а именно: (4) „незащитимост на изказа“, (5) „неискреност на изказа“, (6) „липса на реални последици от изказа“. В тези белези на фиктивността У. Марголин съзира особен вид дезангажиране на автора към същияния от него литературен текст, който е само „квазиреален изказ“ и не

предполага нито идентифициране на автора с разказвача (дори когато той пише в първо лице единствено число), нито защита на истинността на изказаното (4), нито пък реален практически резултат за читателя от прочетения от него литературен текст (6). Едва ли тези три белега на „фиктивността“, които изтъква У. Марголин, могат да бъдат защитени обаче от основателния упрек към така ярко демонстрираната тук „отчужденост“ на автор и читател към съдържанието на литературната творба. Вероятно Марголин би бил по-убедителен, ако в статията си бе обърнал внимание на това, че последните три, а в известен смисъл и останалите белези на фиктивността, които той споменава, могат да бъдат налице и въпреки това да не пречат на възприемането на даден текст като литературен. Но те не могат да бъдат съществени черти например на една социално ангажирана литературна творба, при която идентификацията на автора с неговия изказ, от една страна, и убеждението на читателя в „истинността“ и „искреността“ на този изказ, от друга, не пречат на възприемане на текста като литературен. А не е ли реалната въздейственост на дадена литературна творба в същност в противоречие с шестия белег на фиктивността („липса на реални последици от изказа“)? По-нататък авторът на статията се спира на особеностите на разграничаване на литературния текст от читателя „по рецепция“. Особен тип възприемане на литературния текст, пише У. Марголин, възниква в резултат на осъществения от читателя избор на гледна точка, която предполага насоченост и активиране на вниманието към определени потенциални качества на текста. „Естетическата позиция“ спрямо текста е възможна за читателя, който е осъзнал белезите на фиктивност и съзнателно изключва от сферата на своя конкретен читателски интерес проблеми като „истинност — неистинност на изказа“, отношение към реалния „несловесен“ свят и пр. Текстът при избор на естетическата позиция се разглежда като „източник на удоволствие“, търсят се такива негови качества, които „доказват“ трайното му значение. Вниманието на читателя е фокусирано върху текста като обект, към негови вътрешни качества и „формите на неговата организираност на различни нива“. Доминиращият въпрос е „Как е организиран текстовият изказ?“, а не „Какво се изказва чрез текста?“. Естетическата позиция обаче не е единствено възможният начин на възприемане на литературния текст; тя е само една от многото възможни начини за рецепция на такъв текст, изтъква авторът на статията. Четенето, при което се цели анализ или перифразиране на съдържанието, е може би точно обратното на четене за „естетическа насла-

да". Възможно е също така четене за разкриване на текстовия код (лингвистичен анализ), за проследяване на биографични данни, за разкриване на социална, икономическа или историческа информация, която би могла да се съдържа в литературния текст. Всеки различен начин на "прочитане", пише У. Марголин, се определя от търсенето на нещо различно, съдържащо се в текста и в резултат на различното прочитане ще открием и различни неща. По принцип всеки литературен текст прави възможни всички изброени начини на прочитане, включително и четене с цел "естетическото възприятие". Или, обратно, всеки текст съдържа потенциални качества на различни нива, но нито един единствен начин на прочитане не може да разкрие всички тези качества. По принцип всеки текст може да бъде възприет от естетическа позиция, но не всеки текст обикновено се възприема така, изтъква авторът. По-нататък в статията си той се спира на проблема за факторите, които обуславят заемането на естетическа позиция спрямо даден текст.

Формалните качества на текста и начинът на тяхното възприемане от читателя са две хетерогенни, онтологично различаващи се неща; едното се отнася до морфологични дадености, а другото — до функционалност, отбелязва У. Марголин. И двете обаче са независими променливи и не могат да бъдат сведени едно към друго, нито пък да бъдат изведени едно от друго в резултат на дедуктивни умозаключения. Авторът на статията изказва тук предположението, че съществува някаква зависимост между представите за „литература по форма“ и „литература по функция“, които възникват при възприемането на даден текст от съвременния читател. В последната глава от своята статия той прави опит да определи условията за възникване на представата за „литература по функция“ и да ги свърже с тези, които обуславят възприемането на текст като „литература по форма“. След като в предишните глави на статията си У. Марголин изследва спецификата на понятията „литература по форма“, „литература по качество“, „литература по статус“ и „литература по рецепция“ (последните две той обединява като „литература по функция“), в заключителната част на своята публикация той се стреми да разкрие функционалната зависимост между споменатите елементи на текста, които спомагат за разграничаването му като литературен.

Изходен пункт при разсъжденията на автора относно връзки и зависимости между елементи на текста и начина на възприемането му е аксиоматичното твърдение, че нито един текст не съществува във „вакуум“, а винаги е част от някакъв „ограждащ“ текст („супертекст“). Освен това тук

У. Марголин предпоставя и необходимото съобразяване с факта, че всеки текст достига до читателя по някакъв специфичен „словесен канал“ и в условията на специфична комуникативна ситуация. Решението, дали даден текст ще бъде възприеман като литературен „по функция“, пише авторът на статията, не може да бъде направено само на база на текста, то е и резултат на съобразяване с други фактори — характерни особености на „супертекста“, на словесния канал, по който текстът достига до читателя, и комуникативната ситуация, при която той бива възприеман. Като взема пред вид и формулираните от него като „количествени“ и „качествени“ белези на текста, Марголин изтъква наличието на 5 основни фактора, които определят отношението на читателя към текста, съответно възприемането на този текст като „литературен“: 1) „количествени текстови белези“, 2) „качествени текстови белези“, 3) „ограждащ текст“ („супертекст“), 4) „словесен канал“, 5) „комуникативна ситуация“. Последните три от тези фактори Марголин обединява под названието „контекст“. Под количествени текстови белези (1) авторът разбира „традиционните отличителни черти“ на литературния текст — например „отклонение от стандартния език на различни експресивни нива“, инверсии, тропи и фигури, метафори и пр. Тях той нарича още „неуникални текстови белези“ за разлика от „уникалните“, „качествени текстови белези“ (2), които са особени негови индикатори и служат за подпомагане на избора на специфичен вид рецептивно отношение и видово определяне на текста от страна на читателя. (Такива „качествени белези“ са например заглавия и авторови пояснения за жанра, характерни фрази в началото на текста („Имало едно време...“), логико-семантични особености („Утре беше Вилкенд“), типографично разделение на текста и пр.) Както отбелязва сам Марголин, това, което той нарича „уникални качествени белези на текста“, съответствува на понятието „сигнали“ на Ю. Лотман.

По-нататък авторът се спира на различни случаи на комбинирано влияние, което оказват споменатите текстови белези и другите фактори („контекст“) върху избора на характерната за литературната творба рецептивност от страна на читателя, съответно — върху разграничаването на даден текст като литературен. У. Марголин разглежда тук три основни случая:

А) Ако един текст съдържа поне един от „количествените (литературни) белези, който се повтаря доста често и е разпознаваем от читателя като отличителен белег на литературен текст, то читателят без затруднение ще заключи: „това е литературно произведение“. Определянето на

текста като литературен при това тук е извършено въз основа на възникналото убеждение, че той е „литературен по форма“. Този текст обаче би бил възприет безусловно и като „литературен по функция“ само ако в него бъдат разпознати и „качествени белези“ или „контекстът“ не е в противоречие с представите на читателя за „нормален контекст“ на литературна творба.

Б) Ако текстът съдържа един или няколко „качествени“ (литературни) белега и те бъдат разпознати от читателя, то той ще определи текста като „литературен по форма“ и ще бъде склонен да го възприема и като „литературен по функция“, ако контекстът не изключва това.

Анализирайки съпоставително двата случая, авторът на статията изтъква, че наличието на „качествени“ или „количествени“ (литературни) белези предполага възникване на представата за „литература по функция“ у читателя само ако тя не е в противоречие с данните на „контекста“.

В) Ако „контекстът“ насочва определено към представата за литературна творба, читателят ще бъде сигурен в преценката си, че този текст е именно „литературен по функция“ независимо от това, дали в него са налице „количествени“ или „качествени“ литературни белези. Но той не ще бъде склонен да го определи като „литературен по форма“. И отново отговорът на въпроса, дали този текст (тук определен като „литературен по функция“) е литературна творба, ще бъде свързан с колебание, както в предишния случай (Б). За пример тук У. Марголин посочва средновековни хроники или пък научна проза в „контекста“ на някоя литературна антология. Дилемата, пред която се изправят някои медиевисти, когато трябва да решат дали да включат такъв текст в антология на „средновековната литература“, отбелязва авторът, се дължи на противоречието между функция и форма.

В заключение У. Марголин изтъква, че никакъв литературен белег на даден текст не може да бъде основание за читателя безусловно да го определи като „литературен по функция“, ако контекстът е в противоречие с тази представа. Това според него било доказателство за по-голямото значение на „контекст“ от текст при опре-

деляне на вида на рецепцията от страна на читателя. У. Марголин насочва и към практическата страна на резултатите от своето изследване. Според него представителите на някои модерни течения в литературата (например на т. нар. „конкретна поезия“) с право негодували срещу традиционното nihilistic отношение на широката читателска публика и преобладаващата част от литературната критика към литературната стойност на техните творби. В резултат на традиционното литературно обучение на базата на класически образци литература у читателите се създавала неправилна нагласа към литературния текст поради преувеличаване на ролята на елемента „литература по форма“ при оценката на даден текст като литературна творба. По мнението на Марголин всеки текст независимо от неговите формални белези може да предизвика у читателя нагласа за рецепция на литературна творба, ако той достигне до него чрез комуникативен канал, адекватен на представите за словесно изкуство в съвременното общество. Текстовите белези, традиционно свързвани с елемента — „литература по функция“, изтъква авторът, трябва да загубят сегашния си привилегирован статус, за да бъде открит пътът за свободно художествено обновление на литературата. Художествените революции от миналото, пише Марголин, в същност са били замяна на една система от привилегирани белези на даден вид изкуство с друга. Днес пътищата на художественото новаторство, пише той, би трябвало да бъдат свободни от ограниченията на „квазинормативни“ йерархически системи от белези на художествеността.

Тези изводи, както и редица тези в статията на У. Марголин могат да бъдат оспорени, те будят възражения от различен характер. Независимо от хипотетичния характер на резултатите, до които достига авторът, обаче статията му предизвиква оправдан интерес, и то не толкова с оригиналността на предлаганите решения, колкото с направления в нея опит за комплексен подход към важния проблем за спецификата на литературната творба и особения тип възприятие, което тя налага на читателя.

Б. М.